

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI : 3

YIL : 1989

İBN-İ TAĞRİBİRDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Öğ. Gör. Mustafa ÇUHADAR*

ADI, KÜNYESİ, NİSBESİ SOYU VE DOĞUMU :

İbn-i Tağribirdî IX/XV. asrın tanınmış târihcilerindendir. Özellikle Mısır târihi ile ilgili eserleriyle meşhur olan bu tarihçi terceme-i hal yazarlarından biri olmasıyla ayrı bir özellik taşımaktadır.

Asıl adı Yusuf, lakabı Camal al-Dîn, künyesi Abu'l-Mahâsin, nisbesi (1) ise Yaşbuğâvî, (2), Mısri, Kâhîrî ve al-Zâhîridir. Babasının adı Tağribirdîdir. Kendisi bundan dolayı İbn-i Tağribirdî diye şöhret bulmuştur.

İbn-i Tağribirdî doğup, büyüdüğü yer olması itibâriyle Mısri ve Kâhîrî nisbesini almıştır. Zâhîrî nisbesini ise Zâhir Çakmak (saltanatı:1438-1453), Zâhir Hoşkadem (saltanatı:1461-1467 veya Zâhir Temurboğa (saltanatı:1468-1496) ile çok yakın temaslarından dolayı olmuş olacağı gibi, babasının Zâhir Berkok'un (saltanatı:1382-1389) kölesi olmasından da olabilir. Zâhiriya Mısır'da iki köy olup, bu köylerden birine nisbet edilmiş olması da mümkündür.

İbn-i Tağribirdî'nin yaşadığı devirlerde Türklerden ileri gelen kimseler Akboğa, Barsbay, Esenbay gibi isimler alırlardı. Çoğu kez bunların köleleri de bu isimlerle nisbelenirlerdi. İbn-i Tağribirdî'nin Yaşbuğâvî nisbesi de babasının Zâhir Berkok'tan önce bu isimde birinin kölesi olması ihtimalinden doğabilir.

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

1. Brockelmann Eİ, III, 101; İA, IV, 90 da kaynak göstermeden «Cuvaynî» nisbesini de kullanır.
2. Yaşbuğâvî bazı kaynaklarda «Başbuğâvî» şeklinde kaydedilmiştir.

IX/XV. asrın tanınmış bilginlerinden Sahâvî (1427-1496) İbn-i Tağribirdî'nin ehl-i sünnete bağlı, hanefi mezhebinden olduğunu kaydeder (3).

Müellifin milliyeti hakkında kendi eserlerinde kesin bir ifâde bulunmamakla berâber, Türk asıllı olduğu cesâretle söylenebilir. Bunu gösteren deliller İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi mezûniyet teziminde etraflı bir şekilde ele alınmıştır. Bu hususu burada kısaca şöyle özetleyebiliriz :

1. Babasının adı Tağribirdî (Tanrı birdi - Tanrı verdi)dir. Ve öz Türkçe bir cümledir. Günümüze kadar Türkler arasında çok kullanılan bir isimdir. Araplar arasında böyle isimlere rastlamamaktayız.

2. Sahâvî, İbn-i Tağribirdî hakkında «Üçyüz seneden beri geçen târihçiler arasında Türkleri, onların hâlini ve dilini en iyi bilen» (4) der.

3. İbn-i Tağribirdî'nin Türklerle yakından ilgilenmesi, nitekim «Havadis al-Duhûr» adlı eserinde Şayh Derviş'ten bahsederken «O dok gönüllü, seyahatı seven, akıllı ârif idi. Fasih türkçe bilirdi. Arapçayı az anlardı. Bir çok defalar onunla berâber bulundum. O'na karşı güven ve sevgim vardı. Onun himmetinden faydalandım (5).

4. İbn-i Tağribirdî «al-Manhal al-Sâfi» adlı eserinde Şayh Kutb al-Din Abu'l-Hayr adlı bir şahıstan bahsederken bu zâtın kendisine inşad ettiği bir şiiri de Nakleder. Abu'l-Hayer bu şiirinde, Türkler arasında kendisine üç kişinin sevdirdiğini ve bunlardan birinin Yusuf olduğunu söylerki, bu şahıs İbn-i Tağribirdî'den başkası değildir (6).

5. İbn-i Tağribirdî «al-Manhal al-Sâfi»'de babasından bahsederken «Rûmî al-cins» diye tavsif etmektedir. Bu durum babasının Anadolu'dan geldiğini gösterir. Osmanlı târihlerinde de bu kelime Anadolu anlamında kullanılmıştır. Bütün bu belirtilen

3. Sahâvî al-Dav' al-Lâmi, X, 305.

4. Sahâvî, al-Dav' al-Lâmi, X 305.

5. al-Havâdis s. 358, sene: 857.

6. al-Manhal, III, 29.

hususlar İbn-i Tağribirdi'nin Türk asıllı olduğunu göstermektedir.

Müverrih «al-Manhal al-Sâfi, II, var. 214b»'de babasından bahsederken ismini «Sayf al-Dîn Tağribirdî» diye kaydetmektedir. Tağribirdî, Zâhir Berkok (8) (saltanatı:1382-1389) tarafından köle olarak alınıp, onun himâyesinde yetişmiştir. Zâhir Berkok devrinde Mısır atabeki olmuş, daha sonra Şam ve Halep, vâ-liliği yapmıştır. Özellikle Zâhir Berkok'un iltifat ve itimadına mazhar olmuştur. Şam vâlisi iken orada 815/1412 yılında vefat etmiştir.

Sahâvî, İbn-i Tağribirdi'nin Şavval 813/Şubat 1411 Kâhira'da al-Sultan Hasan medresesi yakınında Muncik al-Yûsufî'nin (öl. 776/1375) evinde dünyaya geldiğini söyler (9). İbn-i Tağribirdi'nin talebesi olan Ahmed b. Husayin al-Türkmânî ise hocasından doğum târihini 812/1409-1410 civarında olduğu rivâyetini kaydeder. İbn-i Tağribirdî ise kardeşlerinden bahs ederken doğumuna temas ederek «Benim doğumum tahminen 811/1409 yılından sonradır.» (10) der. Buna göre müellifin doğumunun 812/1409 veya 813/1410 yıllarında olmaı kuvvetle muhtemeldir.

ÂİLESİ

Yusuf bin Tağribirdi'nin babası Türk asıllı bir köle olup, durumuna yukarda bir nebze işâret edildi. Müellifin «al-Manhal» inde babası hakkında geniş bilgi verilmiştir (11). Müellifin izahına göre Tağribirdi'yi Zâhir Berkok saltanatının ilk yıllarında satın alıp, sonra âzad ederek, çeşitli askerî hizmetlere tâyin etti. Yüzbaşı ve binbaşılıklara yükseltti. Kısa zaman sonra da muhâfız birlik kumandanı (rais navbat al-navb) yaptı. Bilâhara Halep nâibi tayin edildi. Sonra oradan Azl edilip, Mısır'a döndü. Şayh al-Safavî'nin yerine devlet şûrâsı reisi (amîr-i meclis) oldu. 15 Rebi'ul-avval 800/7 Ocak 1597 târihinde Baklamış al-Alâî'nin yerine harbiye nâzirliğine (amîr silâha) getirildi. Zâhir Berkok'tan sonra, oğlu al-Nâsır Farac zamanında da görevine devam etti.

7. al-Manhal-ı, var. 214b.

8. Barkok'un hayatı hak. bak. İA. II, 555; al-Manhal, I, var. 177a-181a.

9. al-Dav'u'l-Lâmi, III, 29; X, 505.

10. al-Manhal al-Sâfi, I, var. 216b.

11. al-Manhal al-Sâfi, I, var. 214a-216b.

Al-Nâsır Farac 808/1405 de Tağribirdî'nin kızı Hunad Fatıma ile evlenince, ona çok hürmet ve tazimde bulundu. Sonra Tağribirdî Mısır atabeki oldu. Çeşitli isyanlar sonucu bilâhara Şam nâibliğine getirildi. Şam vâlisi iken 16 Muharrem 815/28 Nisan 1412 yılında vefat etti. Ertesi Cuma günü Şam nâibi Amîr Tenem'in türbesine gömüldü. Kendisi iyi huylu, akıllı, sâkin ve hayalî idi. Haleb'te bir câmi yaptırmıştı. Bu câminin minberinde şu beyitle-
rin yazılı olduğu kaydedilir :

Minberun câmiun mahâsine fazlın
Fehve fî'l-cem'i âletün min nazîrin,
Hussa an gayr-i mecme'in ve hitâbî,
An Rasûlin mübeşşirin ve nezîrî.
Benâhü'llâhü Tağribirdî key mâ bi
hî yücâzî bi cennetin ve harîrî.

İbn-i Tağribirdî altı erkek, dördü kız olmak üzere on kardeş-
tirlir. Erkek kardeşleri yaş sırasına göre şunlardır :

1. al-Zaynî Kâsım 798/1396 yılında Haleb'te doğdu. Annesi Türk asıllıdır.

2. al-Şarafi Hamza 808/1406 yılı sonlarına doğru Kâhire'de doğdu. 848/1444 de öldü. Annesi Çerkez asıllıdır.

3. al-Sarîmî İbrahim 808/1405 hududunda doğdu. 826/1423 yılında tâûndan Şam'da ölmüştür. Annesi Anadolu asıllı bir Çerkezdir.

4. al-Nâsırî Muhammed 810/1407 de doğdu. 819/1416 da Kâhire'de tâûndan öldü. Annesi Rum asıllıdır.

5. al-Âmidî İsmâil 811/1409 yılı sonlarında doğdu. Meşhur 833/1430 tâûnunda öldü. Annesi Rum asıllıdır.

6. Cemîlî Yusuf, bu müellifin kendisidir. İbn-i Tağribirdî kendisini altıncı sırada zikreder. Annesinin milliyetinin bilinmediğini (mechûlat al-cins olduğunu) kız kardeşi Hacar'den başka anne bir kardeşi olmadığını söyler.

İbn-i Tağribirdî'nin kız kardeşleri de şunlardır :

1. Hunad Fâtıma, al-Malik al-Nâsır al-Farac'ın âilesidir. 795/1393 yılında doğdu. 846/1442 târihinde öldü.

2. Bayram, Doğum tarihi 807/1404 yılıdır. 826/1423 yılı Şam'da tâûndan öldü. Annesi Tatar asıllıdır.

3. Hacar, İbn-i Tağribirdî'nin aynı anneden olan tek kardeşidir. Doğumu yaklaşık olarak 807/1404 yılıdır. Nâsır al-Dîn Mu-

hammed bin Adim al-Hanefî'nin, onun ölümünden sonrada Kâzî'l-kuzât Calâl al-Dîn Abd al-Rahmân al-Bulkînî'nin karısıdır. Bulkînî, hacerle evli iken öldü. Hacer ise 846/1442 yılında hayata gözlerini yumdu.

4. Âyişa, Şam nâibi Akboğa al-Tamrazî'nin karısıdır. Akboğa al-Tamrazî'nin ölümünden sonra Habib bin al-Malik al-Nâsır farac ile evlendi. Âyişa'nin annesi al-Malik al-Zâhir Barkok'un kızı fâtımadır. Tağribirdî'nin bu hanımı 804/1402 de vefat etti (12).

GENÇLİK VE TAHSİLİ :

İbn-i Tağribirdî küçük yaşta babasını kaybetti. Buna rağmen daha küçüklüğünden itibaren değerli bir ilim çevresinde bulunuyordu. Güçlü muhâkemesi, üstün kâbiliyeti ve zekâsı ile mütenâsib bir muhit içinde oluşu, ilim yolunda büyük mesâfeler almasına vesile olmuştur. 3-4 yaşlarında babasını kaybettikten sonra 8 yaşlarına kadar eniştesi Nâsır al-Dîn Muhammed bin Adim al-Hanefî'nin yanında bulundu. Bu zat 819/1416 yılına kadar onun yetiştirilmesi ile meşgul oldu. Nâsır al-Dîn'in ölümünden sonra kız kardeşi, kâdî'l-kudâtık ve şeyhu'l-islamık yapan Calal al-Dîn Abd al-Rahmân al-Bulkînî (13) ile evlendi. Bundan sonra Yûsuf bin Tağribirdî'nin terbiye ve tahsilini o üzerine aldı.

Tahsil hayatının başlangıcından itibaren böyle değerli bir ilim adamının himâyesinde derse başlamış ve Kur'an talimi ve hıfzının mühim bir kısmını orada tamamlamıştır. Nitekim kendisi «al-Manhal al-Sâfi» adlı eserinde Bulkînî'den bahsederken bu noktayı şöyle belirtir: «O benim kız kardeşimle evlendi. Onun yanından hiç ayrılmadı. Kur'ân-ı Kerim'in çoğunu ondan okudum.» (14) Bulkînî'den Kur'ân-ı Kerimin bir kısmını ezberledikten sonra, fıkhıtan «Muhtasar al-Kudûri»yi de ezberledi (15).

İbn-i Tağribirdî ayrıca Celâl al-Dîn Bulkînî'nin kardeşi Alâim al-Dîn Sâlih bin Şayh al-İslâm Sirâc al-Dîn Ömer bin Raslan'dan da gençliğinde Kur'an-ı Kerim okuduğundan bahseder (16).

Kur'ân-ı Kerim'e karşı olan bağlılığı bilinmekle beraber, Kur'ânî bilimlerde ne derecede bir ehliyet kazandırdığını bilmiyο-

12. al-Nucûm al-Zâhira, X, 17.

13. al-Manhal, II, var. 337; İA, 835, Brockelmann GAL, 159; II, 113; Suppl. II, 139; al-Dav, IV, 106-113.

14. al-Manhal al-Safi, II, var. 337.

15. Brockelmann Suppl. I, 295; Kaşf al-Zunûn, II, 1631.

16. al-al-Nucûm, al-Zâhira, VII, 793, sene: 868.

ruz. Fakat yaşı biraz ilerledikten sonra da devrin tanınmış kırâat âlimlerinden kırâat okumak istemiş, fakat buna fırsat ve imkan bulamamıştır (17).

Bu arada Şayh Şams al-Dîn al-Rûmî al-Hanefî, Mekke kâdî'l-kudâtı Bahâal-Dîn Abu'l-Bakâ al-Hanefî ve yine Hanefî olan kâdî'l-kudât Badr al-Dîn al-Avni'den ders okudu.

Nahiv ilmini Allâme Takîy al-Dîn al-Şumnî al-Hanefî'den aldı. Çok defa ondan ayrılmadı. Ayrıca sarf ilmini Şayh Alâ al-Dîn al-Rûmî ve diğerlerinden tedris etti.

«Makâmat al-Harîri'yi, hey'et ilminden bazı şeyleri Kıvam al-Dîn al-Hanefî'den okudu. Bedî ve edebiyet ilimini Şamlı Şihâb al-Dîn Ahmed bin Arabşah (18) ve diğer bilginlerden okudu.

Asrın büyük âlimlerinden Şihâb al-Dîn Ahmed bin Hacer al-Askalânî'nin (19) şiirlerinden bir çoğunu yazdı ve onun derslerine devam etti. Meclisinden oldukça faydalandı. Aynı zamanda Mekke kadısı olan Calal al-Dîn Abu'l-Sa'âda bin Zâhira'dan (20) da kendisinin ve başkalarının şiirlerini yazdı.

Bilhassa Şayh Kutb al-Dîn Abu'l-Hayr'dan çok faydalandığını «al-Manhal al-Sâfi» adlı eserinde şöylece anlatır: «O, tarihten bir çok şeyler tetkik etmiş, hasseten Mekke'nin durumu ve ileri gelenlerini, Mekke arazisi, yollarını çok iyi bilirdi. Onun meclislerinde buldum. Mekke'de vuku bulan eski ve yeni garip hadiseleri bana haber verdi. Bir çok şiirini bana okudu. Sonra Mekke'de onunla yakınlığımız uzun zaman devam etti. Aramızda çok tatlı vâkıalar, müzakere ve yazışmalar oldu. Bana şu şiirini inşad etti:

Ve Hubbibeni fi't-Türki Yahya'bnü Sunkurî

Ve Yusufu Mevlânâ ve Bektemuru's-Sa'dî (21).

Bu şiirinde Kutb al-Dîn, Türkler arasında üç kişinin sevdirdiğini bunların Yahya bin Sunkur ve Yusuf efendi ve Bektemur al-Sâ'dî olduğunu söyler. Buradaki Yusuf'un İbn-i Tağribirdî olduğu muhakkaktır.

17. al-Manhal, II, var. 37b.

18. al-Manhal, I, 67a.

19. al-Manhal, I, 55a; İA, V, 735-737.

20. al-Manhal al-Sâfi, I, var. 70b.

21. al-Manhal al-Sâfi, II, var. 305b.

İbn-i Tağribirdi'nin kendisinde şiir ve nesirle meşgul olup. Çeşitli ilim ve tenlerde temâyüz etmiştir.

İbn-i Tağribirdi daha sonra tarâh bilimine meyletmeye ve ona karşı sonsuz bir alaka duymaya başlamıştır. Kendisine tarih ilmini bu derece sevdiren ve hayatı boyunca ona bu yoldaki çalışmalarından en çok tesir eden şahıslardan başka şüphesiz en büyük târihçilerinden olan Şayh Takıy al-Dîn al-Makrizî (22) ve Kâdı'l-Kudât Bedr al-Dîn Muhammed al-Aynîdir. Her iki zatta çok sevdiği hocaları arasındadır.

İbn-i Tağribirdi'nin târihî hâdiseleri öğrenmek hususunda faydalandığı şahıslardan biri de Abd al-Latîf bin Muhammed bin Abu'l-Fathtir. Bu zatla temasları 852/1448 yılından sonra başlamıştır. 853/1449 yılı Abd al-Latîf öldüğüne göre temasları uzun sürmemiştir. Fakat bu kısa dönemi iyi değerlendirip, özellikle şark meliklerinden çoğu hakkında gerekli bilgiyi ondan almıştır (23).

Târih konusunda müellifin faydalandığı bir diğer şahıs da Âmir Sayf al-Dîn Esenbay bin Abd Allah al-Zâhirî al-Zardikaştır (24).

Devrin en büyük târihçileriyle olan bu yakınlık ve onların etkileri târih alanında ciddi çalışmalar yapmasında önemli rol oynadı. Bu konuda parlak eserler vererek, haklı bir şöhrete ulaştı.

İbn-i Tağribirdi devrinde meşhur olan ilim adamlarının çoğu ile ilgilendi. Asıl sahası târih olmakla beraber, sâdece onunla yetinmeyip, Kur'an-ı Kerimle başlayan tahsil hayatı daha sonraları diğer dinî ilimlerle hayli geliştirdi. Bu arada tanınmış hadis bilginlerinden altı büyük hadis kitabından «Sünenü Ebî Dâvûd»'u okudu. Bunu devrin şu üç büyük âliminden okudu : Birincisi İbnu Kurayc diye tanınan Zayn al-Dîn Abd al-Rahman bin Yûsuf bin Ahmed bin Tâhân al-Dımuşkîdir. İkincisi Ba'labakk' nisbeli Alâ al-Dîn Ali bin İsmâil bin Muhammed bin Bardastır. Üçüncüsü ise ibn al-Nâzır al-Sâhiba diye şöhret bulan Şihâb al-Dîn Ahmed bin Abd al-Rahmândır (25). İbn-i Bardas ve İbn-i Nâzır al-Sâhiba'dan

22. al-Manhal al-Sâfi, I, var. 44b; Havâdis al-Duhûr, 138-139, sene: 845; İA, VII, 206-208; Brockelmann GAL. II, 47, Süpl. II, 36; al-Zav, I, 21-25.

23. al-Manhal al-Sâfi, II, 78a-b.

24. al-Nucûm, VII, 318; al-Manhal, I, 121b. al-Zav, II, 311.

25. al-Zav, IV, 160; al-Manhal, II, var. 102b. I, var. 42a.

Tirmizi'nin «Câmiini» dinledi. Aynı üstadlardan yine Tirmizi'nin «Şamâil al-Mustafâ» ve İbn-i Abâs'ın «Müsnedi» ile Ahmed bin Hanbal'ın «Müsned»inden büyük bir kısmını dinledi.

Bunların dışında hadis okuduğu bilginlerden biri de Abd al-Rahman al-Kalkaşandîdir (26). Hadis ve diğer ilimlerde faydalandığı bilginlerden birisi de Burhan al-Dîn al-Halabî Sıbt bin al-Acamîdir. Devrin tanınmış muhaddislerinden olan bu zattan sitâyîşle bahseder. Kendisinin hocası olduğunu ve üzerindeki te-sirlerini şu cümleleriyle belirtmeye çalır :

«Burhan al-Dîn al-Halâbî benim hocamdır. Kendisinden hadis ilmini okudum ve faydalandım. Onun yoluna uyup, onunla terbiye edildim ve istifâde ettim. 836/1433 yılında Halab'te gördüğümde kendisinden bir şey rivayet etmeme muvâfakat etmedi.» (27).

İbn-i Tağribirdî tasavvufla da ilgilenmiştir. Bu konuda faydalandığı mutasavvıflardan başlıcaları şunlardır: Muhammed bin al-Favvîy, Mâlikî mezhebinden Şayh Ârif bi Allah, Şayh Ahmed al-Şâzîlî, Şams al-Dîn Muhammed bin Hasan (28)'dir. Özellikle bunlardan Muhammed al-Favvîy'den şöyle bahseder: «Onunla çok defâlar beraber oldum. En son 865/1461 de beraber idik. Kendisine karşı sevgim vardı. Sohbetinden çok faydalandım. Zikri ondan öğrendim. Kitap ve sünnet tariki üzere tasavvufu ondan aldım (29).

RESMÎ VE ÖZEL HİZMETLERİ

İbn-i Tağribirdî'nin özel hizmetlerini daha çok eser vermek ve bu arada talebe yetiştirmek teşkil eder. Kendisinin fazla eser vermiş olması hayatının önemli bir bölümünü buna ayırdığını gösterir.

İbn-i Tağribirdî'nin resmî hizmetlerini tedkik ederken onun devlet erkânıyla olan yakın alakasını dikkate almak gerekir. Onlarla ilgisi önemli resmî hizmetlerde bulunmasına vesile olmuş-

26. al-Nucûm, VII, 820, sene: 871; Havâdis, 600-601, sene: 871.

27. Havâdis al-Duhûr, 365, sene: 865; al-Dav, IV, 300.

28. Bu şahıslar için «Ebu'l-Mahâsin İbn-i Tağribirdî'nin hayatı ve eserleri» adlı tezimizin 32-33 sayfalarına bakınız.

29. Havâdis al-Duhûr, 565, sene: 865.

tur. Yukarda bahsedilen devlet ileri gelenlerinden bazıları ile âile-
vî yakınlıkları ve kendisinin târihçi oluşu dikkatleri üzerine çek-
miş, zaman zaman bir çok konularda fikirlerine müracaat etmiş-
lerdir. Devlet kademesinde resmî hizmet olarak, sefirlik ve has nâ-
zarlık gibi görevlerde bulunduğu Sahâvî'nin ifâdelerinden anla-
şılmaktadır (30).

İbn-i Tağribirdî bazı eserlerinde devlet büyüklerinin bazı iş-
leri kendisine havâle ettiğini kaydetmekle beraber resmî hizmet
unvânının neler olduğunu söylememektedir. Mısır meliklerinin
bir çoğu ile münâsebei olmuştur. Özellikle Türk asıllı al-Zâhir
Sayf al-Dîn Abû sa'îd Çakmak al-Alâî al-Zâkirî'nin 842/1438 de
saltanata geçmesi ile dahada önem kazanmıştır.

Zâhir Hoşkadam'ın (865-871/1461-1467) saltanatı döneminde
onunla yakınlığı olmuştur. Zaman zaman Hoşkadam'ın kendi-
sinden fikir aldığı ve kendi konularıyla ilgili sorular sorup, ba-
zanda her hangi bir işi tedkikle görevlendiği kendi ifadelerinden
anlaşılmaktadır (31). Bu görevlerden birinde yeni yapılan bir to-
pun menzilinı tesbit işini kendisine verdiğini ve yanına bir takım
yardımcılar alarak, bunu yerine getirdiğini, topun menzilinı 5648
zira olarak tesbit ettiklerini ve o güne kadar bu kadar uzun men-
zilli bir topun bulunmadığını uzun uzun anlatır (32). Zahir Hoş-
kadamle olan münâbetleri sonraları daha da ilerleyip, halkın bil-
mediği bir çok şeyleri kendisine söylediğini ve bu samimî münâ-
sebetlerini gösteren ifâdelerine 869/1464 Venedik korsanlarıyla il-
gili olayı naklederken rastlamaktayız : «Rabî al-evvel 869/Kasım
1464 târihinde Venedik korsanlarının bir çok müslüman tâcirleri
ve mallarını Rodos'a götürüp, esir ettiklerinden dolayı sultan
bunların serbest bırakılmasını isteyip, onları tazyik etti. Müslü-
manları esâretten kurtardı. Venedikli tâcirlerle ve firenklerle karşı
harekete geçip, onları hapsedti. Zâhir Hoşkadem o zaman bana
Mısır meliklerinde böyle bir durum olup, olmadığını sordu. Ol-
madığını söyledim. Buna son derece sevindi. Bana bu husustaki
mektupları verdi. Sonra bana dedi ki :

— «Firenklerden bir gurup bu hâdise karşısında susmamı is-
tedi. Ve bana iki yüz bin dînâr vereceklerini teklif ettiler. Esirle-

30. al-Zav, al-Lâmi, X, 305.

31. Havâdis al-Duhûr, 56, sene: 868.

32. Havâdis al-Duhûr, 474-475, sene: 868; İbn-i Tağribirdî ile ilgili tezimiz,
49-50.

rin serbest bırakılıp, aldıklarını geri vermelerinden başkasına râzı olmadım.» Bende ona :

— «Allah seni din ve mürüvvetinden dolayı hayırla mükâfatlandırısın» dedim (33).

al-Malik Hoşkadem'in 872/1467 yılında ölümüne kadar bu yakınlık devam eder. Onun yerine geçen Sultan Zâhir Abû Sa'id Temurboğa ile de, saltanatı kısa sürmesine rağmen, İbn-i Tağribirdî'nin yakın ilgisi olduğu ifâdelerinden anlaşılmaktadır.

Zâhir Temurboğa'dan sonra saltanata gelen Aşraf kayıtbay'la da yakın ilgi kurmuştur. Bununla münâsebetlerinin daha samîmî olduğu gözden kaçmamaktadır. Sultanlarla yakınlığını anlatan ifâdelerine bakılacak olursa, onlar arasında en samîmî olduğu şahsın Sultan Aşraf Kayıtbay olduğu kolayca anlaşılır. İbn-i Tağribirdî'nin Kayıtbay ile 872/1468 yılındaki temaslarıyla ilgili ifâdelerinden birisi şudur :

— «7 Zi'l-Ka'de 872/30 Mayıs 1468 Pazartesi günü ikindi olduğunda Zâhir (Temurboğa)'den Aşraf Kayıtbay'a mektup geldi. Bende yanında oturuyordum. Kayıtbay mektubu aldı. Onu açtı ve okumam için bana verdi .Okumamak için makbul olmayan bir özür beyan ettim. «Ben okuyayım» dedi. Mektûbu güzel ve fasîh bir dille okudu. Mektubun muhtevâsını başkalarından uzak bir yerde dinledim. Sonra kaleden inişimde mektubu bana gönderdi. »Aynı ifâdenin hemen peşinde mektubun muhtevâsını aynen nakleder (34).

Bir başka ifâdesinde ise: «20 Rabî'al-evvel 873/26 Eylül 1468 Pazartesi günü sultan Kayıtbay ordu mensublarının rutbe ve mevkîlerini tayin etti. Salı günü beni yanına aldı. Bir çok kere onunla beraber oldum. Hoşuma gitmeyen bir şeyini görmedim. İnsanlara ondan daha fazla iyilik yapan da görmedim. Zirâ o herkese hakkını veriyordu.» «1 Şaban 873/13 Şubat 1469 Pazartesi günü sefer için askerlere büyük ihtimam yapıldı. Şaban'ın ikisinde Salı günü sultan beni istedi. Şaban'ın 9 unda sefer hazırlığını güzel yaptırım için beni atabeke gönderdi. Ben oraya indim. Onunla görüştim. Onun gönlünü yapmak için nazik davrandım.

33. Havâdis al-Duhûr, 488-489, sene: 869;

34. Havâdis al-Duhûr, 648, sene: 872.

Tâat ve dinleyle mukâbele etti. Ancak bu arada bana, o ana kadar sultanın kendisine sefer harcını göndermediğini söyledi. Bu hususu sultana anlattım. Sultan ona ertesi Çarşamba günü on iki bin dinâr yolladı.» (35).

İbn-i Tağribirdî'den nakledilen bu hâdiseler kendisinin resmi ve hususî sıfatlarla çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduğunu göstermektedir. Ve Sahâvî'nin müellif hakkındaki sefirlik ve has nâzırlık bulunduğunu bildiren ifâdelerini kuvvetlendirmektedir. İbn-i Tağribirdî'nin zaman zaman aldığı bu resmî hizmetlerin daha çok güvenilen kimselerin yapacağı istisnâî ve istişârî şeyler olduğu gözden kaçmamaktadır. Husûsî hizmetleri ise pek azı bilinen Ahmed bin Husayin al-Türkmânî gibi öğrenciler yetiştirmesinde ve özellikle târihî konularda verdiği değerli eserlerinde kendini gösterir.

Ö L Ü M Ü

İbn-i Tağribirdî hayatının sonlarına doğru kendisi için Kâhire'de «Aşraf İnal»'ın türbesinin yakınlarında büyük bir türbe yaptırdı. Kitaplarını ve yazdığı eserlerini oraya vakfetti. Nihâyet ölümünden bir yıl kadar önce kulunç denilen bir cins karın sancısına tutuldu. Son günlerinde hastalığı bir hayli ilerledi. 874/1470 Ramazan'ında kanlı ishal ve şiddetli sancılarla zayıf düştü. Sahâvî'nin ifâdesine göre ızdıraptan ölümü temennî eder hâle geldi. 5 Zi'l-Hicce 874/3 Haziran 1470 Salı günü bu ızdırâba daha fazla dayanamayıp, hayata gözlerini yumdu (36).

E S E R L E R İ

İbn-i Tağribirdî'nin eserleri genellikle tâarihle alakalı olup, arapça yazılmıştır. Eserlerinin çoğu günümüze kadar gelmiştir. 1965 öğretim yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisinde mezûniyet tezi olarak hazırladığım «Abu'l-Mahâsin Camal al-Dîn Yusuf bin Tağribirdî, Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti ve Eserlerinin İstanbul Kütüphânelerinde Bulunan Yazmalarının Tavsifi» adlı mezûniyet tezimde hayatı ve eserleri etraflıca ele alınıp, bütün İstanbul kütüphâneleri tarafımdan taranarak, o güne kadar kataloglara geçen mevcut yazmalarının tavsifi yapılmıştır. Bu makalemde eserlerini önem sırasına göre özetlemeye çalışacağım.

35. Havâdis al-Duhûr, 678, sene: 873, 702, sene: 873.

36. al-Zav al-Lâmi, X, 308.

1. Al-Nucûm al-Zâhire Fî Mülûki Mısır va'l-Kâhira :

Müellifin târih konusunda verdiği en büyük eseri budur. Bu eserin yazılmasında en çok yakın akrabalığı da olan Melik Zâhir Çakmak'ın oğlu al-Nâsirî Muhammed'in etkisi olmuştur. Eser Mısır târihi ile alakalı olup, Hazret-i Ömer devrinde Amr bin Âs'ın Mısır'ı fethinden başlar (milâdî 641), müellifin ölümünden bir yıl öncesi olan 873/1468 yılına akdar Mısır'da vukû bulan, siyâsi ve askeri olaylarla, bu ülkede yaşamış devlet adamlarının târihcesini ihtivâ eder. Eserde kronolojik bir sıra Takib edilmiştir. Olaylar ay ve günlere göre anlatıldıktan sonra «Vefeyât» diye bir bölüm eklenerek, bu sırada ölen tanınmış devlet ve ilim adamları ile diğer meşhur kimseler tanıtılmaya çalışılmıştır. Eserde ayrıca sosyal hâdiselere, salgın hastalıklarına, yangın, kıtlık gibi âfetlere, fiat yükselişleri gibi iktisadî durumlara da yer verilmiştir. Şâirlerden bahsettiği yerlerde yer yer şiirlerinden nakiller de yapmıştır.

Eserde müellifin târihi tenkidlerine rastlamak mümkündür. İslam Ansiklopedisinde eserin Kemal Paşa Zâde tarafından Osmanlıcaya tedceme edildiği iddiâ edilmekte ise de araştırmalarımızda bunu doğrulayan bir şeye rastlanmamıştır. Bu konu tezimizde etraflıca işlenmiştir.

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri İngilizceye «Historiy Of Egypt-Mısır Târihi» adıyla William Popper tarafından terceme edilerek, California Üniversitesi tarafından 1-24 e kadar eserin tamamı 1954-1963 arasında Berkeley'de basılmıştır.

Eserin aslı bir kaç defa basılmış olup, ilmî bir baskısı William Popper tarafından hazırlanıp, California Üniversitesi tarafından 1909-1929 da yedi cilt olarak tab edilmiştir. Ayrıca yine aynı isimle 1-12 cilt olarak 1929-1956 yıllarında Kâhira'de basılmıştır.

2. «Havâdis al-Duhûr fî Madâ'l-Ayyâmi ve'l-Şuhûr» :

Bu da müellifin târihle ilgili önemli bir eseridir Hocası Makrîzî'nin «Kitab al-Sulûk fî Ma'rifati Duval al-Mulûk» adlı eserinin zeyli mahiyetindedir. 840/1436 yılından sonraki hâdiseleri içine alır. Bu eserin tek baskısı William Popper tarafından hazırlanıp, California Üniversitesince 1931 de basılmıştır.

2. «Al-Manhal al-Sâfi va'l-Mustâfi Ba'd al-Vâfi» :

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri Safadî'nin «al-Vâfi»'sine zeyl mâhiyyetinde olup, Teceme-i hâle dâirdir. Üç bine yakın çeşitli meslek ve sahalardaki önemli devlet adamları, bilgin ve sanatkar şahıslardan bahsedilmektedir. Eserin tamamı yedi cilt olup, altı cildi bu isimle, yedinci cildi de «Kitap al-Kunâ» diye bilinmektedir. Eserin tek baskısı Ahmed bin Yusuf Necâti tarafından 1956 da Kâhire'de yapılmaya başlanmıştır.

4. «Al-Dalil al-Şâfi Alâ al-Manhal al-Safi» :

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri, adındanda anlaşılacağı gibi «al-Manhal al-Sâfi»'nin bir özetidir. Eserin mukaddimesinde de bunu aynen belirtir.

5. «Mavrid al-Latâfa fi Men Valıya'l-Saltana va'l-Hilâfa» :

Eser hazret-i Muhammed'in kısaca hayatı ve âilelerini izah-tan sonra, Hulefâ-i Râşidîn'den Abû Saîd Temurboğa'ya kadar geçen 143 halife ve sultanların hal tercemelerini vermektedir. Eser 1972 de J.E. Carleyle tarafından neşredilmiştir.

6. «Al-Kavâkib al-Bâhira Fî Nucûm al-Zâhira» :

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri de «al-Nucûm al-Zâhira»'nin bir özetidir. Eserin bilinen iki yazmasından biri Leyd- 976/7, diğeri Paris 1790 numaradadır (37).

7. «Al-Başâra Fî Takmilat al-İşâre li'l-Zahabi» :

Bu eser Zahabî'nin «al-İşâre» adlı eserine muhtasar bir zeyl olarak kaleme alınmıştır. Eserin mevcut nüshası hakkında bir bilgi elde edilememiştir (38).

8. «Hilyat al-Sifât Fî'l-Asmâ va'l-Sınâât» :

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri antoloji olup, târih, edebiyat ve bedii ilimlerle ilgili konuları içine almaktadır. Alfabetik olarak hazırlanmıştır.

9. «Al-Sukkar al-Kâdih va'l-Itr al-Fâih» :

Müellifin tasavvufî şiirlerini içine alan bir divânıdır. Brockelmann'ın kaydettiği bir yazması Gediche, Esc. 367 dedir.

37. Brockelmann GAL, II, 51. Suppl, II, 39; Curci Zeydan Târihu âdab al-Luğa'l-Arabiyya, III, 194-195.
38. al-Zav, X, 306; al-Manhal (Ahmed bin Huseyin al-Türkmânî'nin bir makalesi), II, var. 496b.

10. «Al-Bahr al-Zâhir Fî İlm al-Avval va'l-Âhir» :

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri de târihle ilgili olup, 32-72/652-690 yılları arasındaki târihî hadiseleri içerisine almaktadır. Yazmalarından biri Kâhire nüshasının kopyası olarak, Pâris, V, 53 daki nüshadır.

11. «Manşa al-Latâfa Fî Zikri Man Valiya'l-Hilâfa» :

Müellifin bu eseri 842/1438 e kadarki târihî hadiseleri ihtivâ eder. Eserin bir nüshası Pâris 1770 numaradadır.

12. «Nuzhat al-Râya Fî't-Târîh» :

İbn-i Tağribirdî'nin bu eseri tam olarak elimizde değildir. Bir çok clitten ibaret olduğu sanılmaktadır. Yıl ay ve günlere göre hazırlanmış Kronolojik, mufassal bir tarih kitabıdır. Oksford-da bulunan dokuzuncu cildi 678-747/1279-1346 yıllarını içine almaktadır. Bu cildin bir nüshası Bodlien I, 733 numaradadır (39).

Ş A H S İ Y E T İ

1. AHLÂKÎ CEPHESİ :

İbn-i Tağribirdî'nin şahsiyyetinde gerek tahsil, gerekse ilmi ve siyâsî muhîtinin akislerini görmek mümkündür. İbn-i Tağribirdî'nin siyâsî mahfilde ve ilim muhîtinde olduğu kadar halk arasında da sevilmiş olmasını, her tabakadan çok geniş bir çevre edinmiş bulunmasını daha çok onun ahlâkî meziyet ve üstün seciyesinde aramak gerekir. Özellikle kendisinin sâkin, herkese karşı yumuşak, bu arada son derece mütevâzî oluşu, gurur ve kibirden uzak bulunuşu insanları kendisine yaklaştıran en mühim meziyetleri arasındadır.

Haya duygusu kuvvetli, iffetli ve dindardı. İlimi ve sanatı hi-maye ederdi. Hoş sohbet bir insan olup, kinâyeli konuşmaları ile meclislerine ayrı bir renk verirdi. Hiç kimseyi küçük görmez ve kötü söylemezdi. İlim ve salah sâhibi kimselere karşı son derece nâzik davranır ve onlara hürmet gösterirdi. Nitekim İbn-i Tağribirdî'nin bu üstün meziyet ve karakterini talebesi Ahmed bin Husayn al-Türkmânî (Bak. al-Manhal, var. 496b) dile getirerek, hocasını şöyle anlatır :

— «O, ilim ve amel bakımından kendi akranlarından daha ileriydi. Haya ve iffette, kötülükten sakınmakta da aynı meziyeti

39. Brockelmann GAL, II, 52; Ahmed Zeki al-Adavî'nin al-Nucum (Kâhira, 1929) da nâşirin mukaddimesi, I, 27.

gösterirdi. Haya ve ağırbaşlılıkta darb-ı mesel olmuştu. Hiç kimseye kötü söylemez, büyük veya küçük hiç birisine kibirlenip, gururlanmazdı. Kâzî Kamal al-Dîn al-Bârizî, Kâzî'l-Kuzât Şihab al-Dîn bin Hacar al-Askalâni gibi ileri gelen asâletli ilim ve devlet adamlarıyla arkadaşlık yaptı. Onların çoğu İbn-i Tağribirdî'nin kapısını çalıyordu. Bu onun kereminin bolluğundan, hayra yönelişinden, fazîlet ve salah sâhiplerine olan sevgisiyle, onlara gücünün yettiği kadar ihsan etmesindedir. Kinâyeli konuşmada ve darb-ı mesel bilmekte onun gibisi yoktu.»

2. FİKİR VE İNANÇ YÖNÜ :

İbn-i Tağribirdî dinî inançları bakımından islam dîninin ehl-i sünnet akîdesine bağlıdır. Eserlerinde ehl-i sünnet akîdelerine zıt olabilecek bir fikre tesâdüf edilemez. Meşğul olduğu islâmî konuları devrin kuvvetli şahsiyetlerinden almış olması ve bizzat yetişme tarzı bu cephesini daha da güçlendirmiştir. Müellifin ibâdetlerine düşkünlüğü, zaman zaman nâfileoruç tutması ve bir kaç defa hac farızasını yerine getirmiş bulunması islâma bağlılığını göstermektedir. Kendisinin hanefî olması kuvvetle muhtemeldir.

İbn-i Tağribirdî tasavvufada ilgi duymuştur. Bunu hissettiren ifâdelerine rastlamak mümkündür. Nitekim devrin bazı tarikat şeyhlerinden ve mutasavvıflarından bahsederken «Onun bereket ve himmetinden faydalandık» tarzında ki ifadeleri bunu göstermektedir. Bu arada bazı mutasavvıflardan zikri ve kitap ve sünnet üzere tasavvufu aldığını kaydetmektedir. Ancak kendisinin tasavvufî mesleklerden herhangi birine intisab edip etmediği husûsunu aydınlatacak sarîh bir bilgiye sâhib değiliz.

Müellifin tasavvufî şîrlerini içerisine alan «al-Sukkar al-Kâdîh va'l-Itr al-Fâih» adlı dîvânı bulunduğuna yukarıda işâret etmiştik. Böyle bir eserin olması kendisinin tasavvufî çok yakından ilgilendiğini açıkça göstermektedir. Her hangi bir tasavvufî mesleğe intisab etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Zikri geçen dîvânı elimize geçmediğinden müellifin bu konudaki görüşleride tam olarak aksettirilememiştir.

İbn-i Tağribirdî'de rüyalara karşı bir hassasiyet görülmektedir. Bu durum kendisinin bazı rüyalara inandığını gösterir. Bu inancın doğmasında, bazı rüyaların görüldüğü gibi vukuna şâhit

olmasından dolayı şahsî tecrübesinin olduğu kadar, dînî inançlarını tesiri de düşünülebilir. Nitekim islam dîninde peygâmbelerin gördüğü ruyaların bir çeşit vahiy olduğu kaydedilir. Diğer insanlar için ruya mutlak bir ilham kaynağı kabul edilmemekle beraber, bazılarının doğru olabileceği, bu sebeple de, sâdık ruya ve kâzib ruya diye iki ayrı kısma ayrıldığı ifade edilir. Eserlerinde kendisinin veya başkalarının gördüğü rualardan zaman zaman söz ettiğini, başlangıçta bunları şüphe ile karşıladığını, fakat daha sonra ruyaların görüldüğü gibi aynen gerçekleştiğini gördüğünü ifâde etmektedir (40). Tezimizde bir kaç örnekle bunu göstermeye çalıştık. Makalenin hacmi müsâit olmadığından burada örneklere yer veremedik. İbn-i Tağribirdî'nin dikkatimizi çeken bir özelliğinin de, herhangi bir şeyi hemen kabul etmeyip, evvelâ şüphe ile karşıladıktan sonra, hâdiselerin seyrini bekleyip, neticeye göre bir takım fikirlere yönelmesidir. Bunu yalnız inandığı konularda değil, inanmadığı mevzularda da göstermiştir. Mesela nücüm ehline inanmadığı halde onların haberlerini de şüphe ile karşılayıp, neticeyi beklemiş ve katî hükmünü ondan sonra vermiştir. Tezimizde bununla ilgili dikkat çekici örnekler bulunmaktadır.

3. İ L M İ Y Ö N Ü :

İbn-i Tağribirdî devrinin râğbette olan bütün ilim dallarında çalışmıştır. Dînî ilimlerden, daha çok Kur'an, hadis ve fıkıhla meşğul olmuştur. Ayrıca bilhassa târih, edebiyat, mantık ve birazda heyet ilmiyle uğraşmıştır. Bunların dışında bazı harp sanat ve fenleriyle uğraştığını da talebesi Ahmed bin Husayin al-Türk-mânî'den öğrenmekteyiz. Bunlar, binicilik, ok, mızrak ve kılıç kullanma ve nişancılık fenleridir.

İbn-i Tağribirdî ilimde muayyen kalıplara sıkışıp kalmamıştır. Oldukça geniş görüşlüdür. Bilhassa münâkaşası kat'î bir neticeye varmayacak meselelere iltifat etmezdi.

Sahavî kendisini yer yer ağır tenkidlere tabî tutmakla beraber, şu tarz takdirkar cümlelerle övdüğünü de görmekteyiz: «O fevkalade kabiliyetli, gâyet sâkin ve hoş sohbet bir adamdı. Bir çok şiir ezberlemiştir. Türklerin mevki ve hallerini bilmekte tek-

40. Havâdis, 379, sene: 862; 555-556, sene: 872.

ti» (41). Sahavî ayrıca onun, Türklerin hakkını korumaktaki hassasiyetini ve Türkler arasında çok sevildiğine de aynı cümlelerin devamında işaret etmektedir.

Sahâvî yukardaki takdirkar cümlelerine rağmen, kendisini tenkide daha çok yer ayırmıştır. Tezimizde geniş yer verdiğimiz bu tenkidleri kısaca şöyle özetleyebiliriz: Neseblerde yanlışlıklar yapmıştır. Bazan birinin dedesini babası gibi göstermiştir. Neseblerde tekrar edilen isimler bazan eksik, bazanda fazla olarak kredilmiştir. Nesebte üç tare «Ahmed» varsa bu iki veya dört olarak zikredilmiştir. Bazan kelimelerde harf değişiklikleri bazanda harfin düşürülmesi, bazan kelimeye isimlerin tekrarı, bazan teleffuzu yakın olan kelimelerin bir biri yerinde kullanılması, yer yer tarihlerde farklı ifadeler şeklinde hatalar gözükmektedir. Tenkidlerin haklı tarafları olabilir. Ancak Sahâvî'nin tenkide daha çok yer ayırması, ona karşı bir kıskançlık duyduğunu hissettirmektedir.

4. T Â R İ H Ç İ L İ Ğ İ :

İbn-i Tağribirdî'ye gerçek şahsiyetini kazandıran yönü târihciliğidir. Makrîzî ve Aynî gibi devrin iki büyük târihçisinden ders alarak, bu konuya karşı üstün bir ilgi duymaya başlamıştır. Bilhassa Makrîzî'nin (845/1441) ölümünden sonra ön safta yer almıştır. Makrîzî'ye de kendisini kabul ettirmiş olduğundan zaman zaman onun fikirlerine müracaat etmiştir.

İbn-i Tağribirdî târihî eserlerini hazırlarken başlıca şu kaynaklardan faydalanmıştır :

A. Kendisinden önce yazılmış olan târihî eserler. Özellikle kendi devrinden önceki hâdisleri aydınlatırken «falan târihçi şöyle der» şeklinde sık sık nakillerle karşılaşılır. En çok faydalandığı tarihçiler: Makrîzî, Aynî, Safadî ve Zahabîdir.

B. Seyahatları sırasında karşılaştığı kimselerden naklettiği rivâyetler. Tarihe meraklı bilginlerden Abd al-Lâtifbin Muhammed bin Abî'l-Fath'den bahsederken «... Şark meliklerinden çoğunun hallerini bana o hikâye etti» (42) der.

C. Şahsî müşahedeleridir. İbn-i Tağribirdî'nin eserlerinin mühim bir kısmı yaşadığı devre âit olduğundan şahsî müşahede-

41. al-Zav, al-Lâmi, X, 305-506.

42. al-Manhal al-Sâfi, II, 78a-b.

lerine daha çok yer vermiştir. Hadiseleri mümkün olduğu kadar objektif bir tarzda sâde bir dille vermeye çalışmıştır. Hâdiseleri sadece nakille kalmayıp, şahsî görüşlerini de belirterek tenkid ve tahlile tâbî tuttuğuna eserlerinde sık sık rastlanır.

5. E D E B İ C E P H E S İ :

İbn-i Tağribirdî Türk asıllı olup, muhîtinde türkçeyi en iyi bilenlerden biri olduğu kaydedilmesine rağmen bütün eserlerini Arap diliyle yazdı. Eserleri târihle ilgili olduğundan nesirle yazılmıştır. Zaman zaman şîrleri görülmekle beraber edebî yönünü daha çok nesirlerinde aramak gerekir.

Nesri : İbn-i Tağribirdî genellikle kısa, fakat aralarında monotonluğu kıracak uzunca cümlelerde bulunan hareketli bir nesirle yazmıştır. Dilde nâdir kelimelere, özentiye kaçmaz. Açık ve tabîî bir tahkiye üslubu hâkimdir. Lüğat malzemesi itibâriyle dikkati çeken bir husus, bazı kelimelerin mütedâvil manalarından başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mesela: «Kerîme» kelimesi mütedâvil manası «Kız» olduğu halde, İbn-i Tağribirdî bu kelimeyi «Kız kardeş» anlamında kullanmıştır. Nitekim kendi kız kardeşlerinden bahsederken «Kerîmetî» tarzındaki ifâdelerine sık sık rastlanır. Bu değişik istimal zaman ve muhîte bağlı da olabilir. Umûmiyetle arapça mensur eserlerde ve târihlerde görülen şîrler nakletmek gibi husus onun eserlerinde de devam eder. Sık sık manzûmeler irâd ederek, esâsen akıcı olan ifâdelerine ayrı bir renk katar. Ayrıca nesirlerini hareketlendiren bir hususta, konuşmalarında yer verdiği hikâyelerini, yazı üslûbunda da muhafaza etmesidir. Eserlerinin pek kısa olan mukaddimelerinde ifâde tarzı, benzeri bir çok ediblerde görüldüğü gibi, biraz değişir. Nitekim bu önsözlerde yer yer secîli bir üslûb müşâhede edilir.

İbn-i Tağribirdî'nin târih olarak büyük bir kıymeti hâiz bulunan eserleri kendi devrinin nesir özelliklerini ve ifâde tarzını aksettirmiş olmasından dolayı edebiyat tarihi bakımından da ayrı bir değer taşımaktadır.

Şiiri : İbn-i Tağribirdî aynı zamanda bir şâirdir. Tasavvufî şîrlerini ihtivâeden «al-Sukkar al-Kâdih va'l-Itr al-Fâih» adlı divânından bahs etmiştik. Diğer eserlerinde de müellifin dağınık olarak pek az şîirleri görülmektedir. Dîvânını temin edemediğimiz

için oradaki başarısı hakkında bir şey söylemek zor. Ancak elimizde bulunan şiirlerine göre İbn-i Tağribirdî'nin, nazım kâidelerine hâkim, orta derecede bir şâir olduğu söylenebilir. Bu şiirlerinde aslî unsur his olmaktan çok hikemî sözlere temel teşkil eden fikirlerdir. Şiirdeki başarısı ve nazım tekniği hususunda bir fikir vermesi bakımından şu bir kaç örneği zikredebiliriz :

Tarfuhual-ahvaru zâhin şâkanî
Ve bihî kad zâ'a ilmî bi'l-vesen,
Cevruhû adlün aleynâ fi'l-hevâ
Kullü fi'lin minhu lî fehve hasen.

«Onun parlayan kara gözü bana şevk verdi ve uyku hakkındaki bilgim kayboldu (uykuyu kaybettim). O'nun aşkta bize zulmü adâlettir. O bana herne yapmışsa, o güzeldir.» (43).

Remel :
Ticêratü's-sabbi ğadet
Fî hubbi havdin kâsideh,
Ve re'sü mâlî hibetün
Li fethatî bi fâideh.

«Güzel sevmekte aşk ticâreti itibardan düştü. Sermâyem bir faydaya karşılık sevincime hibedir» (44).

İbn-i Tağribirdî ile ilgili tezimizin son bölümünü teşkil eden 108-136 sayfaları İstanbul kütüphânelerindeki yazmalarının tavsifi teşkil etmektedir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A :

- Abbas al-Azzâvi, al-Tarîf bi'l-Muvarrihîn fi and al-Mogol va'l-Türkman, (Bağdat, 1957), I, 245.
- Ahmed b. Husayin al-Türkmânî (İbn-i Tağribirdî hakkındaki makalesi) al-Manhal al-Sâfi (yzm, Nuri Osmâniye kütp. 3429), II, 495a-496b; Aynı metin için bak. al-Nucûm al-Zâhira (Kâhire, 1929-1956), I, 9-18.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, Hadiyat al-Ârifin asmâ al-Muallifin âsâr al-Musannifin (İstanbul, 1951-1955), II, 560; İzâh al-Maknûn fi'l-Zayl alâ Kaşf al-Zunûn (İstanbul, 1945-1947), II, 19.
- Brockelmann (Abu'l-Mahâsin maddesi) Eİ (Enzyklopaedie des İslam), III, 101-102, İA (İslam Ansiklopedisi), IV, 90; GAL, II, 51-52; Suppl., II, 39-40.
- Cürci Zeydan, Târihu âdâb al-Lugat al-arabiya (Kahire, 1957), III, 194.

43. al-Manhal (Ahmed b. Huseyin al-Türkmânî'nin makalesi), II, 496.
44. al-Manhal (al-Türkmânî'nin makalesi), II, 496; al-Zav, X, 308.

- Dâirat al-Ma'ârif al-İslâmiyya (Kâhira, 1933-...), I, 396.
- Fihrist al-Kutub al-Mavcûda bi'l-Maktabat al-Azharîya ilâ 1949 (Kâhira, 1949), V, 576, 578.
- İbn-i İmâd, Şazarât al-Zahab Fî Ahbârı Man Zahaba (Kâhira, 1350-1351 h.), VII, 317-318.
- İbn-i İyâs, Badâi' al-Zuhûr Fî vakâi' al-Duhûr (Kâhira, 1960), II, 118.
- İbn-i Tağribirdî; Havâdis al-Duhûr Fî madâ'l-Ayyâm va'l-Şuhûr (Kâhira, 1960), II, 118; (Aynı William Popper nşr. California, Berceley, 1931); al-Manhal al-Sâfi va'l-Mustavfi Ba'd al-Vâfi (yzm. Nuru Osmâniye ktüp. nr. 3428-3429); al-Nucûm al-Zâhira Fî Mulûki Mısır va'l-Kâhira (Califonrnia, Berceley, 1909-1929).
- Kâtib Çelebi, Kaşf al-Zunûn An asâmf al-Kutub va'l-Funûn (İstanbul, 1941-1943), I, 304, 690; II, 1000, 1884, 1901, 1932, 1942.
- Lutfi Abd al-Badî, Fihrist al-Mahtûtât al-Musavvara (Kâhira, 1956), II, 118, 134, 270, 273.
- al-Maşrık (mecmua, Beyrut, 1910) (Louis Cheikho, Takmilat al-Nucûm al-Zâhira Fî Mulûki Mısır al-Kâhira), XIII, 73-74.
- Mingang, Catalogue Of Arabic Manuscripts, In The John Rylands Library Manchester, 1934, 397-398.
- Muhammed Abû'l-Fazl İbrâhîm, al-Manhal al-Sâfi (Kahira, 1956)'nin neşri -münâsebetiyle- mukaddimesi, I.
- Mustafa Çuhadar, Abu'l-Mahâsin Camal al-Dîn Yusuf bin Tağribirdî, hayatı, eserleri, şahsiyeti ve Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan yazmalarının Tavsîfi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fas Filolojisi Bölümü Lisans tezi 1965).
- Sahâvî, al-Zav' al-Lâmî' li Ahl al-Karn al-Tâsi' (Kâhira, 1353-1355 h). X, 305-308.
- Sarkis, Mu'cam al-Matbûât al-Arabiya va'l-Muarrabiya (Mısır, 1928), 26-28.
- Sayyid Fuâd, Fihrist al-Mahtûtât al-Musavvara (Kâhira, 1954), II, 163, 164, 202, 306.
- Ömer Rıza Kakhâla, Mu'cam al-Muallifin Tarâcimu Musannifi'l-Kutub al-Arabiyya (Şam, 1957-1961, XIII, 282.
- Şemseddin Sâmi, Kâmûs al-A'lâm (İstanbul, 1306-1316 h.), 1, 757
- Şavkânî, al-Badr al-Talî li Mahâsin-i Man Ba'd al-Kurûn al-sâbi' (Kâhira, 1348 h.), II, 351-352.
- al-Ziriklî Hayr al-Dîn, A'lâm Kâmûsu Tarâcum li Aşhar al-Ricâl va'l-Nisâ' Min al-Arab va'l-Musta'rabîn va'l-Mustaşrikîn, (2. tab, Mısır, 1954-1959), IX, 295.